

Jurnal Melayu
Bil. 16(1) 2017

Tinjauan Buku

Persembahan Bangsawan di Sarawak

Nur Afifah Vanitha Abdullah

Kota Samarahan: Universiti Malaysia Sarawak, 2011, 308 halaman,
ISBN 978-967-5527-23-4

Subjek buku ini adalah teater bangsawan, yang dipercayai telah mula bertapak di Malaysia atau Tanah Melayu sejak tahun 1880-an (Rahmah Bujang, 1989). Bangsawan disifatkan oleh sarjana sebagai bentuk teater yang berada antara era tradisional dan moden dalam konteks perkembangan teater di Malaysia. Aspek persembahannya masih lagi memperlihatkan ciri tradisional dengan membawa kisah-kisah bersifat mitos dan legenda, gaya lakonan dan pengucapan dialog yang telah ditetapkan serta percampuran antara lakon, nyanyian, tarian dan jenaka yang mengurangkan fokus kepada aspek dramatik. Manakala aspek pengurusan persembahan yang melibatkan kutipan tiket, pemilikan syarikat atau kumpulan yang mempersembahkan bangsawan oleh individu atau sekumpulan individu, serta persembahan dalam ruang yang khusus, merupakan ciri kemodenan yang diperlihatkan oleh bangsawan. Bangsawan masih lagi bertahan dan boleh dinikmati oleh masyarakat di Malaysia hingga ke hari ini. Kerajaan Pusat di bawah Jabatan Kesenian dan Kebudayaan Negara (JKKN) telah menganjurkan program Semarak Bangsawan yang kebanyakan persembahannya diadakan di Kuala Lumpur iaitu di Auditorium Dewan Bandaraya Kuala Lumpur (DBKL), untuk memastikan bangsawan terus hidup dan dikenali oleh masyarakat di negara ini. Program ini menyediakan sejumlah dana untuk syarikat atau persatuan teater yang menunjukkan kemampuan dan minat untuk mengisi slot yang disediakan.

Keupayaan bangsawan untuk kekal dipentaskan hingga ke hari ini serta menarik kehadiran penonton ke panggung menjadikan teater ini antara subjek seni persembahan yang kerap menjadi bahan kajian dan penyelidikan dan diterbitkan untuk rujukan dan dokumentasi, antaranya termasuklah *Seri Persembahan Bangsawan* (Rahmah Bujang, 1989), *Bangsawan: A Social and Stylistic History of Popular Malay Opera* (Tan Sooi Beng, 1993) dan *Aspek Lakonan dalam Teater Bangsawan* (Abdul Samad Salleh, 2005). Buku-buku ini membekalkan maklumat dan pengetahuan yang sangat penting kepada bidang seni persembahan khususnya bangsawan itu sendiri. Pelbagai aspek berkenaan bangsawan telah dibicarakan untuk rujukan akademik mahu pun praktis. Sukar untuk menafikan kepentingan buku tersebut kepada bangsawan dan masyarakat amnya, namun kehadiran buku *Persembahan Bangsawan di Sarawak* melengkapkan lagi penulisan tentang bangsawan di Malaysia. Seperti yang dinyatakan pada kulit belakang, tujuan penerbitan buku ini adalah untuk melengkapkan jurang ilmu pengetahuan tentang persembahan bangsawan di Malaysia yang boleh dikatakan hampir mengabaikan liputan perbincangan secara mendalam terhadap bangsawan di Sarawak. Kehadiran buku ini sebagaimana hasrat penulisnya, Nur Afifah Vanitha Abdullah (kulit belakang), untuk melengkapkan jurang ilmu persembahan bangsawan di Malaysia, khususnya di Sarawak, tempat buku ini diterbitkan, pada asasnya telah pun memenuhi matlamat yang disasarkan.

Buku *Persembahan Bangsawan di Sarawak* membawakan khalayak pembaca maklumat padat dan terperinci tentang perkembangan dan perubahan yang berlaku kepada bangsawan di Sarawak, antara tahun 1914 dan 2004. Bangsawan di Sarawak (hlm.4) dipercayai telah dikenali

oleh masyarakat Sarawak sejak tahun 1914, apabila sebuah kumpulan bangsawan dari Tanah Melayu, Malay Opera of Malacca berkunjung dan membuat persembahan di Sarawak (hlm.1). Penulis telah menghuraikan secara terperinci bagaimana bangsawan dari Tanah Melayu menemui masyarakat di Sarawak, tentang penerimaan penonton, latar politik, sejarah dan sosial, proses pementasan serta pelbagai cabaran yang dihadapi untuk memastikan genre ini bertahan. Sejumlah nama individu, organisasi dan pihak berwajib, yang telah menyumbang kepada kewujudan dan perkembangan bangsawan di Sarawak telah dicatatkan dalam buku ini. Di sinilah signifikannya sebuah penyelidikan dan dokumentasi terhadap semua aspek penting kehidupan, dan dalam konteks ini, buku Persembahan Bangsawan di Sarawak, telah memainkan peranannya untuk meletakkan bangsawan di Sarawak dalam catatan sejarah perkembangan seni persembahan di negara ini.

Aspek lain yang ditumpukan oleh buku ini ialah tentang perubahan dan perbezaan pendekatan dan ciri pementasan antara bangsawan Tanah Melayu dan Singapura, bangsawan kampung (di Sarawak), bangsawan 1980-an dan bangsawan Sarawak. Penekanan adalah kepada faktor persekitaran, prosedur, pelaksanaan dan pengurusan persembahan. Perubahan yang dimaksudkan oleh penulis ialah kemunculan bangsawan yang dipentaskan oleh anak Sarawak sendiri selepas menerima baik persembahan bangsawan yang datang dari Tanah Melayu. Ciri dan pendekatan persembahan bangsawan Tanah Melayu adalah asas kepada persembahan selepas itu yang dibahagikan pula kepada dua kelompok iaitu 'bangsawan Sarawak' dan 'bangsawan kampung.' Bangsawan Sarawak dapat dirumuskan kedudukannya sebagai persembahan rasmi atau perdana dalam konteks negeri dan bertujuan untuk pelestarian seni persembahan bangsawan itu sendiri. Justeru, apabila masyarakat mahu merujuk kepada bangsawan Sarawak, maka bentuk persembahan dan pengurusan produksinya adalah seperti yang diperincikan dalam buku ini di Bab 4 (hlm.197). Maka, pembaca boleh menjangkakan bahawa bangsawan Sarawak dipentaskan di bandar-bandar seperti Miri dan Kuching. Sementara, 'bangsawan kampung' adalah nama yang diberikan untuk produksi bangsawan yang dianjurkan oleh pertubuhan sosial Melayu yang bertujuan mengumpulkan dana bagi membantu masyarakat yang memerlukan dan diadakan di kampung-kampung. Terdapat satu lagi faktor persembahan bangsawan diadakan di Sarawak, di mana kerajaan negeri dan kerajaan pusat terlibat dalam konteks penganjuran dan dipersembahkan secara percuma untuk tujuan perpaduan dalam kalangan rakyat. Perbezaan faktor yang mendukung pementasan bangsawan di Sarawak mendorong penulis buku ini untuk mengkaji persekitaran yang mewujudkan kepelbagaian 'mode' di antara tiga kategori persembahan bangsawan yang telah disebutkan sebelum ini. Kepada khalayak pembaca yang kabur tentang asal-usul perkembangan bangsawan, buku ini membincangkannya seawal Bab 1 (hlm.15) dengan sub judul "Persembahan Bangsawan Tanah Melayu" agar kedudukan bangsawan di Sarawak itu sendiri dapat lebih difahami.

Tiga bab berikutnya dibahagikan mengikut perkembangan dan 'mode' persembahan, iaitu Bab 2 "Persembahan Bangsawan Kampung"; Bab 3 "Persembahan Bangsawan 1980-an"; dan Bab 4 "Persembahan Bangsawan Sarawak"; serta dilengkapi dengan bahagian "Pendahuluan" dan "Kesimpulan." Setiap bab menyediakan perkembangan, latar belakang atau kedudukan semasa sesebuah 'mode' persembahan; analisis berasaskan prinsip *production mode* (mod persembahan) serta huraian tentang produksi bangsawan mengikut kronologi. Buku ini menyediakan indeks sebagai bantuan kepada pembaca untuk mengesan kata kunci-kata kunci penting walau bagaimanapun masih banyak lagi nama khas dan istilah yang perlu ditambah ke dalam senarai indeks terutama yang merujuk kepada Sarawak dan Teori Persembahan. Buku ini

mengekalkan bentuknya sebagai hasil penyelidikan ilmiah dengan susunatur yang mengandungi sejumlah senarai singkatan, jadual, rajah dan gambar; senarai rujukan serta nama-nama responden yang terlibat dalam kajian terhadap bangsawan Sarawak ini. Kaedah pengumpulan data, teori dan pendekatan analisis telah diperjelaskan di bahagian Pendahuluan (hlm.1). Penyelidikan atau penulisan tentang bangsawan Sarawak dalam buku ini menggunakan sumber data premier. Penulis telah menemubual individu dan tokoh yang terlibat secara langsung dengan syarikat yang mementaskan teater ini di Sarawak semasa aktiviti kumpulan ini masih aktif (hlm.282). Usaha mengumpulkan data daripada responden yang terlibat dan mempunyai pengetahuan yang mendalam tentang subjek kajian penting dilakukan. Bukan sahaja pandangan responden direkodkan tetapi senarai nama individu yang terlibat akan menjadi catatan penting untuk rujukan pada masa hadapan berkenaan dengan perkembangan bidang seni teater khususnya.

Jika melihat judul buku ini, dapat dijangka suatu penghuraian tentang aspek artistik dan estetik bangsawan Sarawak yang menyerlahkan ciri-ciri tersendiri persembahannya hingga dapat digambarkan perbezaannya berbanding dengan bangsawan di Semenanjung Malaysia. Walau bagaimanapun, didapati buku ini menekankan aspek pengurusan dalam persembahan bangsawan, yang memberikan pendedahan tentang aspek yang kritikal untuk produksi teater sejak dahulu hingga kini. Penghuraian dan perbincangan secara terperinci dan mendalam terhadap aspek pengurusan produksi atau persembahan ini perlu diperhatikan dalam konteks keberadaan genre teater bangsawan itu, hingga menjadi produk seni dan komersial sejak mula diperkenalkan di Tanah Melayu hinggalah sekarang. Penekanan dan perbincangan teliti tentang aspek pengurusan terhadap produk seni adalah suatu keperluan yang mendesak kerana ini akan membentuk suatu persekitaran penghasilan produksi seni yang tekal. Penghasilan produksi seni yang tekal dan mempunyai nilai ekonomi yang tinggi serta mencipta peluang pekerjaan dalam bidang berkaitan, sangat berkeperluan kerana ini akan menyeimbangkan kelahiran graduan daripada sejumlah universiti dan kolej yang menawarkan program pengajian berkaitan bidang seni dan industri kreatif. Kupasan pelbagai aspek berkaitan pengurusan ini dikaitkan dengan kewujudan dan persekitaran sesebuah persembahan teater telah dibincangkan berdasarkan perspektif Teori Persembahan yang diperkenalkan oleh Richard Schechner (1985).

Teori Persembahan dalam analisis ini diletakkan sebagai alat atau kerangka untuk meneliti proses persembahan bangsawan secara total di Sarawak (hlm.5). Walau pun maksud 'total' di sini tidak diperincikan, tetapi pada asasnya boleh difahami bahawa, analisis akan dilaksanakan secara menyeluruh yang boleh merangkumi aspek luaran dan dalaman. Penulis juga mahu meneliti perkembangan bangsawan di Sarawak selain yang lebih utama lagi ialah untuk melihat perubahan yang berlaku terhadap persembahan bangsawan itu sejak diperkenalkan pada tahun 1914 hinggalah ke persembahan terakhir pada 2004. Aplikasi Teori Persembahan untuk menghuraikan perkembangan dan perubahan, serta menganalisis proses persembahan bangsawan adalah berasaskan tiga konsep iaitu faktor persekitaran, *production mode* dan *nest*. Penulis menerangkan perihai dan hubungkait teori yang mahu diaplikasikan dalam kajian terhadap persembahan bangsawan di Sarawak ini (hlm. 5). Diajukan kenyataan awal atau hipotesis tentang asas pembentukan bangsawan Sarawak, bahawa adalah daripada bangsawan Tanah Melayu (hlm.5). Hipotesis ini adalah suatu rumusan mudah yang boleh dijangkakan oleh pembaca, apatah lagi jika mereka mengetahui sejarah negeri Sarawak dan perkembangan kemasukan bangsawan dan penyebarannya di rantau Nusantara. Sub sub judul "Teori persembahan dalam persembahan bangsawan" (hlm.4) wajar dikhususkan untuk menerangkan tentang teori ini dalam

konteks seni persembahan, teater dan seterusnya kewujudan bangsawan serta justifikasi pengaplikasian teori untuk membekalkan atau menghuraikan lebih banyak maklumat dan kefahaman, sebagaimana ditegaskan oleh penulis bahawa, teori ini masih asing kepada kebanyakan sarjana, khususnya sarjana teater, dalam mengkaji bidang seni persembahan di Malaysia (hlm.7).

Tindakan penulis mengekalkan istilah *production mode* dan *nest* dalam penulisan buku ini, agak mengganggu. Adalah lebih lancar dan sehati sekiranya istilah-istilah tersebut digantikan atau ditafsirkan dalam konteks budaya seni persembahan setempat. Namun usaha penulis untuk menggunakan teori daripada bidang seni persembahan itu sendiri, berbanding bidang lain seperti pengurusan, estetik atau kesusasteraan seperti ini wajar diberikan perhatian. Usaha mengangkat Teori Persembahan untuk meneliti perkembangan teater di Malaysia berada pada landasan yang tepat. Pemilihan ini berupaya membantu khalayak memahami secara sistematik tentang organisasi teater dan proses persembahan serta lingkungan yang menyokong kejayaan sesebuah produksi. Dalam rumusan buku ini (hlm. 243-253), penulis menyimpulkan bahawa tidak ada perbezaan daripada aspek asas (hlm. 250) persembahan bangsawan (di) Sarawak dengan persembahan bangsawan di Semenanjung Tanah Melayu/Singapura/ Malaysia. Aspek yang membezakan adalah faktor persekitaran seperti penganjuran dan tujuan penganjuran. Kesimpulan ini adalah penegasan semula kepada hipotesis yang telah dikemukakan pada bahagian pengenalan terhadap teori yang mahu diaplikasikan. Penyusunan bab dan sub judul buku ini telah menyediakan pembaca dengan suatu perjalanan seni bangsawan di Sarawak yang menarik untuk diperhatikan. Masyarakat di sana menerima persembahan bangsawan bukan semata-mata untuk hiburan dan seni tetapi lebih daripada itu sebagai medium perpaduan, penjana ekonomi dan interaksi sosial. Buku ini membekalkan maklumat dan data komprehensif berkaitan persembahan bangsawan di Sarawak yang sekaligus membuka ruang penerokaan untuk melihat aspek-aspek lain dalam kajian seterusnya.

Fazilah Husin
Program Minor Seni Persembahan
Jabatan Bahasa Melayu
Fakulti Bahasa Moden dan Komunikasi
Universiti Putra Malaysia
Serdang, Selangor.
fazilahn@upm.edu.my